

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Sønderjydsk

MÅNEDSSKRIFT

Udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland
ved H. Neumann og Christian Stenz

INDHOLD:

*H. Hejselbjerg Paulsen: Det gamle slesvigske Urmageri og dets Udøvere.
Mads Jensens Selvbiografi.*

Sønderjydsk månedsskrifts ekspedition: Museumsinspektør H. Neumann, Åstrupvej, Haderslev.
Viceskoleinspektør Chr. Stenz adresse er: Chr. Paulsen skolen, Flensborg

GRAM

KØLEANLÆG

Brødrene Gram A/S

Vojens

AKTIESELSKABET

SKARREHAGE MOLERVÆRK

Nykøbing Mors

Thisted

Uldspinderi & Tæppefabrik A/S

Thisted

AKTIESELSKABET

NORDISKE KABEL- OG TRAADFABRIKER

KØBENHAVN F.

Aktieselskabet

C. I. Christensens Papirhandel

ESBJERG

KURANSTALLEN
Gl. Skovridergaard
IB KRISTIANSEN
KUALÆGE
AABEN HELE AARET
SILKEBORG
FORLANG
PROSPEKT

„CIMBRIA“

Tømmerhandel A.S

Aabenraa

Træløst - Bygningsartikler

Støbegods

Tlf. 2006 - 2007 - 2008

Sønderjyllands Kreditforening

Haderslev

Graasten Bank A/S

Kontortid 9-12 & 2-4

Lørdag 9-1

GRAASTEN

Snoghøj

Gymnastik-
højskole
Fredericia.

3 Maaneders Sommerskole.

5 - Vinterskole.

Skoleplan sendes.

Jorgine Abildgaard. Anna Krugh.

Peter Jessen

Manufaktur & Konfektion

Aabenraa

A/S Sønderjydsk

Frøforsyning

Frøavl og Frøhandel.

AABENRAA

Haslev Gymnasium

Kostskole for Dreng

Eksamensret til Mellemskole-, Real-
og Studentereksamen.

Alle Oplysninger ved Hen-
vendelse til

Peter Kæstel
Rektor, Haslev

Frøcontoret

(for undersøgt Markfrø)

(Grundlagt 1887)

KOLDING

Leveringer under Statsfrøkon-
trollens selvvirkende Kontrol

Antager Frøavlere

Sønderjydsk Tæppefabrik

A. R. KJERBY A/S

HØJER

★

Spare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn

A/S **C. Andresen**

AABENRAA

Telefon 3333

Jern- og Staalforretning

HEJMDAL

Landsdelens Blad

A/S Dansk Kødekstrakt Co.

Aabenraa

Tlf. 2909

Støt

De sønderjydske Indsamlinger

Støt

Annoncørerne

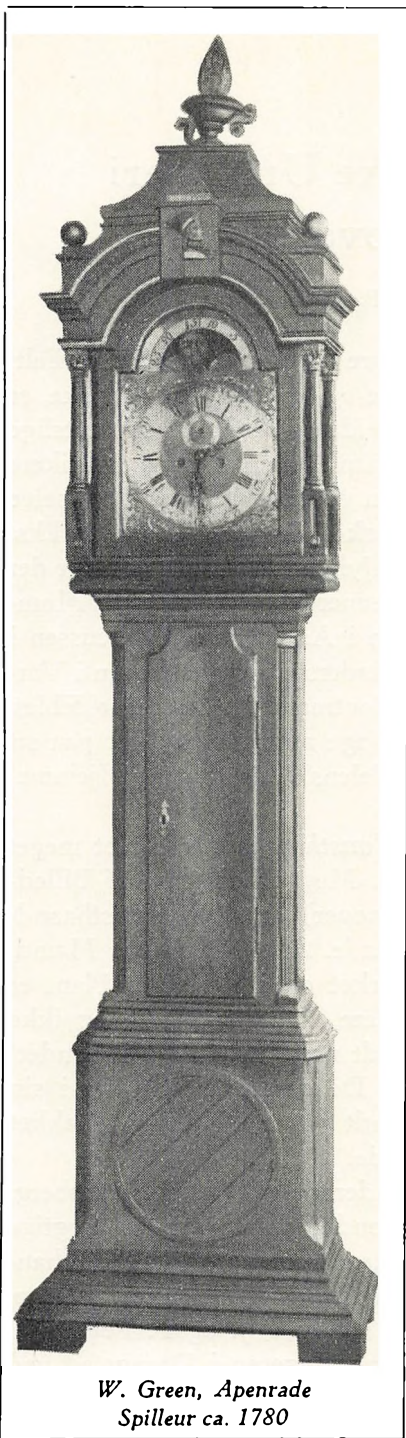
Det gamle slesvigske Urmageri og dets Udøvere

Af H. Hejselbjerg Paulsen

SønderjydsK Kulturhistorie er i det store og hele et uopdyrket Felt. Alle vore Sønderjyllands-Historier, gamle og nye, danske og tyske, er skaaret over samme Læst; der fortælles vidt og bredt om statsretslige Stridigheder, om Krige og Politik, det vrimler af Navne og Politikere fra de store til de mange meget smaa. Men vil man vide noget om selve Livet bag Kulisserne, lades Læseren ganske i Stikken. Det er f. Eks. betegnende, at end ikke den store Sønderjyllands Historie — hvor der dog ellers ikke er sparet paa Navne — nævner Mænd som Hans Mønsen i Fahretoft, Peter og William Green i Aabenraa, J. Marcussen i Snøgbæk, Malerne Benjamin Richter i Haderslev og Jes Jessen i Varnæs, Jørgen Jessen i Blans, Slægten Vootmann (Graastener-Æblet, Foregangsmand vedr. Havebrug) og mange andre, som hver paa sit Omraade har haft Betydning for Landsdelens Landbrug og Hjemmeindustri, Kunst og Videnskab.

Ligesaa er det gamle sønderjydske *Kunsthåndværk* blevet meget stedmoderligt behandlet af Efterslægten. Med Undtagelse af Billedskærerne og Kniplingsindustrien (Hannover) er selve Kunsthåndværket et fuldkommen uopdyrket Omraade. Alle Navne paa Mænd, som har hævet den Gren af Haandværket op i Kunstens Plan, er glemt. Det gælder Guldsmede og Malere, Møbelsnedkere og ikke mindst Urmagerne. Det er jo ellers kendt nok, at det gamle sønderjydske Urmageri er et Kapitel for sig. De gamle Mestre har i sin Tid gjort vor Landsdel fordelagtigt kendt ogsaa i Udlandet, takket være det fortrinlige Arbejde de leverede.

I den nye, smukke Bog „Danske Bondemøbler“ (Axel Steensberg, 1949) hedder det om vort Emne: „I Sønderjylland var der dygtige Urmagere paa Landet. Blandt de mest kendte maa nævnes: J. Johansen i Kasmosedam ved Sønderborg, Mads Wied i Vester Sottrup, Peter Backman i Rugbjerg, F. Schmidt i Oxbøl, J. og P. Petersen i Skærbæk, P. Hansen i Sejerslev og Hans Tygesen i Drengsted ved Skærbæk. Men enkelte Bønder købte finere Ure bygget af Otto Ottosen i Slesvig, Jakob Wollertzen i Sønderborg og de engelskfødte Brødre

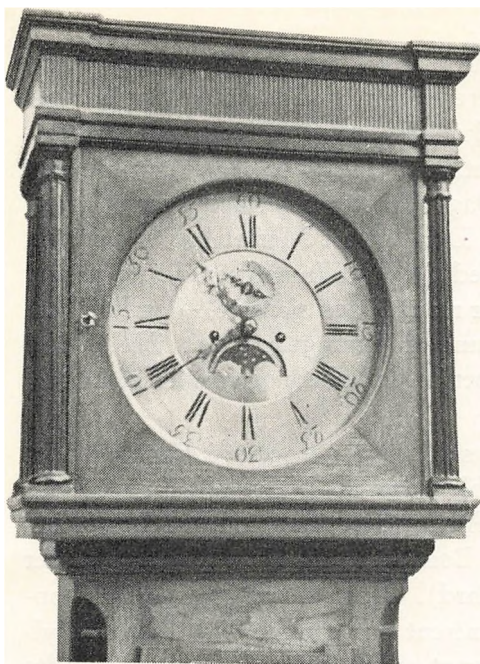

*W. Green, Apenrade
Spilleur ca. 1780*

Green i Aabenraa.“ — Saavidt jeg har set, er det den eneste Omtale og første Optælling af dets Udøvere. Naar ikke andre Navne er nævnt, skyldes det vel, at deres Værker ikke er kommet danske Museumsfolk for Øje. Her er atter et Eksempel paa, at Historie — ikke mindst Kulturhistorie — ikke kan skrives, før Lokalhistorikere og andre, som driver Faget con amore, har leveret Faghistorikeren det Materiale, han ikke selv kan skaffe til Veje, og som er uundværligt.

I det følgende skal fortælles lidt om de gamle nordslesvigske Klokker og deres Mestre. Artiklen er sikkert ikke udtømmende, da den kun fortæller om det, jeg selv har set i Aarenes Løb, eller paa anden Maade er truffet paa. Nogen Litteratur om Emnet findes mærkeligt nok ikke, hverken paa dansk eller tysk.

De gamle Standure, almindeligt kaldt „Bornholmere“ har jo i vore Dage oplevet en hel Renaissance, er blevet moderne og derfor særdeles efterspurgte og kostbare. Der findes vel heller ikke et mere hyggeligt Stykke Møbel end saadan en gammel Klokke, som maaske endda har tjent samme Slægt i mange Generationer. Fra sit Hjørne i Stuen har den maalt Tiden med sit sindige Tik-Tak, trofast og diskret har den Dag og Nat uafsladelig, Aar efter Aar, i Slægt efter Slægt, afleveret sin punktlige Besked midt i Livets Travlhed og i sene Nattetimer. Nogle af de ældste har

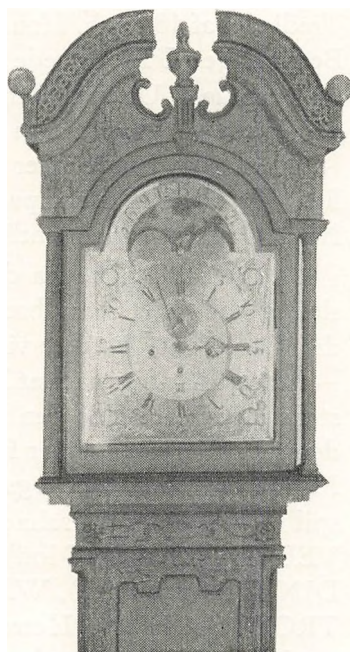

Jonathan Green ca. 1800

nu gjort Tjeneste i over 200 Aar.

En Del af de gamle Klokker bærer endnu paa Skiven Mesterens Navn. Han kan — hvem han end er — godt være sit Værk bekendt. Andre er anonyme, de røber hverken Navn eller Alder, og deres Herkomst er skjult i Historiens Tuumørke. Men træffer vi dem her i gamle Hjem, er de vel ogsaa, stort set, gode slesvigske Klokker af fornem Afstamning. Mærkeligt nok har de gamle Klokker faaet Navnet Bornholmere hæftet paa sig. Da den bornholmske Urindustri for henvend 100 Aar siden blev drevet som Masseproduktion og spredte sine mindre værdifulde Ure over det ganske

Land, devalueredes den gamle Betegnelse, og man glemte, at det sønderjydske Urmageri ikke blot var af langt ældre Dato, men at dets Frembringelser ogsaa var af langt finere Kvalitet. Hos os burde det nyere Navn „Bornholmer“ i hvert fald være banlyst, thi vore Klokker har alle Dage ligget i en Klasse for sig, og har derfor altid været særlig efterspurgt af Kendere, da baade Værk og Kasse var fortrinlig udført. Enhver kan straks se Forskel paa en almindelig simpel Bornholmer og en slesvigske Klokke. De første har hvidmalet Urskive med sorte Tal, den tarvelige Klokkekasses Hoved og Hals løber ud i eet. Disse Ure er fremstillet paa Bornholm i Masseproduktion i Aarene 1820—50 til lave Priser. Vore egne derimod har kunstfærdigt udførte Metalskiver af Messing og Bly, prydet med Gravørarbejde og gennembrudt Metalornamentik. Urkassen, som i Rege-

»Hohwü Gravenstein« ca. 1790

len er højere, er delt i Over-, Mellem- og Underdel. Bemalingen kan — hvis den er velbevaret — være overordentlig smuk. Fra samme Værksted er ofte udgaaet vidt forskellige Værker i Henseende til Kostbarhed, men altid af høj Kvalitet. Der findes saaledes almindelige Døgnværker og de saakaldte 8-Dags Værker ofte med baade Døgn- og Maaneviser fra samme Haand. Den samme Mester har undertiden ogsaa fremstillet Spilleklokker med sindrigt konstruerede og meget komplicerede Værker. De sidste er nu til Dags sjældne — og kostbare —, da mange af disse Ure paa Grund af Vanrøgt er gaaet til, eller ved Uforstand er blevet solgt til omløbende Opkøbere og ført ud af Landsdelen.

Det 18. Aarhundredes Standur skal være udformet i England. Det er bekendt, at de engelske Ure blev direkte Forbillede for den Urindustri, som i sidste Halvdel af Aarhundredet opstod paa Bornholm. (1744 fandtes ingen Urmager paa Bornholm, 1756 var Urmageriet der kun i sin Vorden. — Helge Søgaard). Ogsaa rundt om i Jylland opstod en lignende Urtilvirkning omtrent paa samme Tid. I Sønderjylland maa den derimod være af langt ældre Dato. I *Nørborg* kendte man Sejermagerens Hus i 1656. Et Vægur af Egetræ og Værk af Jern kendes fra *Hvidding* (1692), det bærer Mærket M. I. Maaske er Mesteren den Marten Ifversen aus dem Lügumklosterschén — saadan kaldes han senere — som var kendt for sine kunstige Urværker i første Trediedel af 18. Aarh. Han udførte alt efter egen Konstruktion og egne Beregninger. I 1714 boede en Mester i Sejerslev, *Emmerlev Sogn*, som da leverede et Ur til Ballum Kirke. Blandt Vesteregnens mange Urmagere nævnes tidligt *Søren P. Urmager i Ballum*. En af hans smukke Klokker, som baade viser Dato og Maane, bærer Aarstallet 1748. Et lign. Ur fra 1743 staar paa Søsterhuset i Christiansfeld. Mesteren er *Niels Ocksen*, formodentlig ogsaa Vestslesviger.

De spredte Navne fra den ældre Tid viser, at Urmageriet i Nord-slesvig har været ret udbredt allerede i 18. Aarhundredes første Halvdel. De enkelte Værker viser, at Klokmagerne — saaledes kaldtes de — hurtigt har forstaaet at hæve deres Fag fra Haandværket op i Kunstens høje Plan. Hos den kendte Billedskærer og Samler, Bager Brodersen i Hjerpstéd, staar f. Eks. et 8-DagesVærk, som ikke blot viser Maane og Dato, men ogsaa har et indbygget kunstfærdigt Klokkespil (Uret spiller 6 Psalmer: KOMMER (hvo vil Visdom lære). NU VELAN (et frejdigt Mod), NU HVILER (Mark og Enge), JEG VIL DIN (Pris udsjunge), WAAGN OP (og slaa paa dine Strenge), ET TROFA (st Hjerte, Herre min.). Mesteren er *Peder Lorenzen i Emmerlev*. I 1760 har den daværende Ejer sat sit Navn paa den lille Over-

skive: Peder Matthisen Glaser. Kiæsten Peders. Hvilken Forskel paa Hvidding Uret fra 1692 og saa dette.

Urmageriets egentlige store Tid er ellers Aarhundredets sidste Halvdel. Selve Landsdelen blev i disse Aartier Storaftager af Klokker, men desuden leveredes sønderjydske Standure ogsaa til andre Landsdele og til Udlandet. Samtidig med at Husene og deres Indretning blev forbedret, skiftede ogsaa Bohavet Karakter i denne Periode. Særlig talende Eksempler herpaa er Ildstederne og Fremkomsten af moderne Tidsmaalere. „I de ældre Tider — skriver den kendte slesvigske Præst og Topograf P. Kier i Østerløgum — traadte man i Bønderhuse fra Forstuen ind i en stor Pisel, som sædvanlig ogsaa var Kjøkken, og der havde alt Folket ogsaa deres Opholdssted. Bagved var et Kammer eller to, hvori nogle Boskaber vare, Egeskabe og Kister, Hængeskabe paa Væggen og deslige. Herefter fik man Dørns og Kjøkken, Pisel og Kløv. Men man havde kun Lerkakkelovne og 1770 var der næppe en Jernovn i Sognet undtagen i Præstegaarden. Omkring paa den Tid begyndte man at faa Jernovne i Værelserne og Stueuhre, i hvis Sted man stedse alene havde haft Sanduhre (Timeglas)“.*) Nu afløses de gamle Solskiver og Timeglas af „Gangværk, Viseværk og Stueværk med Hus“, og det blev almindeligt, at selv Smaafolk havde saadanne Klokker.

Den stigende Velstand satte saaledes sit Præg paa Bohavet. Chatoller og finere Stole — i Stedet for de gamle Rebstole — og Porcellæn holdt Indtog i Bøndergaardene. Tinrækken langs Loftet fyldtes med Fade og Lerkener. Hylderne bugnede med Kander og Krus. Store fyldte Klædekister stod opstillet i Pisel og Kammer, ja helt ud i Forstuen. Baade de gammeldags udskarne Kister og de nye, malet røde, grønne eller himmelblaa, rigt udstyret med drevne Beslag og bobleformede Prydelser, vidner om de gamle Landsbysnedkeres og Smedes Dygtighed og om Haandværkets høje Stade. Bondens Glæde ved smukke Stuer, malet gule, blaa, røde og grønne, fyldt med solidt og pynteligt Bohave, gav dygtige Folk i Indersteklassen Lejlighed til at tjene gode Penge. Det skabte dygtige Haandværkere, Snedkere og Smede, Malere og Vævere. Særlig dygtige Snedkere var der paa Sundved. Landsbymalere med kunstnerisk Sans og sikker Smag fandtes baade i Øst og Vest, Tørningehn og Egnen Nord for Aabenraa var kendt for sine Smede (som ogsaa eksporterede Leer og Hakkelsekneve til Fyen og Jylland). Det sønderjydske Haandværk blomstrede i disse Aar, og med Afsætningen gik det strygende. Tiden placerede Urmageren paa en fremtrædende Plads, og han paa sin Side viste sig Op-

* Øster Lygum Menigheds Annaler, IV. 16 f.

gaven voksen, som stilledes til ham. Han voksede med de krævende Opgaver. Hver Egn af Landsdelen har haft en eller flere Mestres, som ikke blot forsynede de omliggende Landsbyer med Klokker, men en stor Del af hans Frembringelser maa ogsaa være gaaet udenlands, deres Ry var stort viden om.

Fingernemme Folk som tillige var gode Regnemestre har der været mange af i de slesvigske Egne. Blandt dem finder vi de Mestres, som skabte de kunstfærdige Klokker. Da Architecturtegneren Søren Abildgaard gennemrejste vore Egne i 1770erne og saa paa gamle Sager, besøgte han ogsaa den navnkundige *Christian Bakman i Uge*. „En meget habil Mechanicus — kalder han ham i sin Rejsedagbog — han laver Brillers, alle Slags optiske Sager, Urværker af alle Slags, endog med meget kunstig Klokkespil musicalisk indrettet“. Chr. Bakman, 1726—1804 Kaadner og Klokemager i Uge (Uck skriver han paa Skiverne) maa nævnes blandt de dygtigste blandt alle Mestrene. Hans Søn *Peter Chr. Bakman* blev Urmager og Kaadner efter Faderen. Hans Broder, *Peter Backman*. Inderste og Urmager i Rovbjerg, Østerløgum Sogn, har ogsaa gjort sit Fag megen Ære. Død 1795.

En anden Iagttager, som paa sin Rejse gennem Slesvig ligeledes traf paa adskillige særprægede Mennesker, fortæller om sit Besøg hos den navnkundige Hans Momsen i Fahretoft (P. Wedel. Indenlandske Rejse). „Blandt en Del vittige (dvs. begavede) og kløgtige Bønder vil jeg blot nævne Hans Momsen, født 1735 i Tønder Amt. Han er egentlig Landmand, men ved Geni og en besynderlig Fliid har han uden al Undervisning dannet sig selv til Mathematiker og Naturkyndig, saa han tildrager sig alles Beundring og Højagtelse. Ved at lære sig selv at tænke, gjorde han store Fremskridt i Astronomi, Algebra, Mydraulik etc. Han forarbejder selv sine Drejebænke, hvor han udfører forskellige Apparater, som hører til Landmaaler og Styrmandskunsten. Ligeledes smaa og store Ure med Sangværk (maa vel være ment Spilleværk). Han sliber fortræffelige Glas til Brillers, Kikkerter og Teleskoper, laver Orgler, konstruerer Vandsnækker og lignende“. Disse Mænd var ikke blot Urmagere, men havde ogsaa Forstand paa mange andre Ting, og under primitive Forhold forfærdigede de optiske Instrumenter.

Ogsaa *H. P. Petersen*, Urmager i Flensborg, lavede Sekstanter og andre nautiske og optiske Instrumenter. I sin Byhistorie fortæller *Rivesell*^{*}) om en Lærling hos Urmager Petersen, *P. A. Hansen* fra Tønder, som tildrog sig alles Opmærksomhed paa Grund af sin Dygtighed. Det er den senere saa berømte Astronom, Professor Hansen i

* p. 290,

Gotha, her er Tale om. Paa Museet i Flensborg staar et stort Spilleur (Piber og Fløjter), som Mester og Lærling byggede i Fællesskab 1816. Det bærer Indskriften H. P. Petersen a Flensbourg. I 1819-20 var Hansen Urmager i Tønder, kom saa til Gotha, hvor han vandt Verdensry.

Det mest kendte Urmager-Dynasti er det navnkundige *Green'er* i *Aabenraa*. Slæten skal være kommet hertil fra England (Liverpool). I Byens Kontributionslister findes Urmager *Peter Green* første Gang opført 1745. Sønnerne *William* og *Jonathan*, begge født i Liverpool, arbejdede sammen med Faderen og senere selvstændigt. *Jonathan Green* døde i *Aabenraa* 1812, mens *William Greens* Søn, *Jakob Green*, fortsatte Urmageriet, død 1847. Navnet *Green* paa et Ur betød Garanti for det ypperste Tiden kunde yde. Det var navnlig de store 8-Dages Ure, som viste Maane og Dato, de tilvirkede. *Jonathan Greens* Værker har den Ejendommelighed, at Maanebilledet er anbragt paa Urskivens nederste Del. Greenerne havde deres egen Maade at hærde Staal paa, og deres Urkonstruktion var ualmindelig god. Foruden disse almindelige Klokker har Slægten ogsaa fremstillet de kostbare og nu saa sjældne Ure med indlagt Spilleværk (Klokkespil).

Det var nogle af de store Navne. Rundt omkring paa Landet sad der en Del Mestre, som ogsaa har skabt solide og smukke Klokker og opnaaet overraskende gode Resultater. Smeden i Landsbyen var vist ikke saa sjældent ogsaa Klokmager. Saaledes f. Eks. *Nikolaj Nikolajsen* i *Mommark*, hvis Ure endnu ses paa Als og Sundeved. Hørup Sogn bestilte et Kirkeur hos ham 1784. Andre drev et Landbrug ved Siden af Haandværket. *Hans Hansen* i Ballum (Klokker fra 1770-erne), *Greis Jensen* (kaldet Ehmsen) i *Emmerlev* i 1820'erne og senere. Han var desuden ogsaa Sognefoged for den slesvigske Del af *Emmerlev*. I *Agerskov* nævnes en Gaardmand *Petersen*, som tillige var Urmager. Urmagerslægten *Johannsen* i *Kosmosdam*, Ullerup Sogn, drev et Parcelsted paa 50 Tdr. Land*). Her begyndte *Jep Johannsen* omkring 1756, man træffer ogsaa Klokker fra hans Haand med Indskriften: *Jep Johannsens Kosmus Siig*. Hans Søn *Jes Johannsen* fik 1785 Ejendomsret til Bolet og forstørrede det betydeligt. Hans Søn igen *C. Johannsen* synes at have drevet Urmageri i langt større Stil. (Hans Klokker har i Modsætning til de gamle *Kosmosdammer* Klokker hvidlakerede Skiver). „I henved 100 Aar har dette Sted været i denne Families Eje, som stedse har udmærket sig i Urmagerkonsten“ (førn. Topografi).

Til Slægten *Wied* hører ogsaa flere dygtige Urmagere. *Mads Wied*,

* V. Schröders Topografi, oversat af Chr. Wollesen, p. 254.

født i Sjellerup, Egen Sogn, 1719, var først Urmager i *Tandslet*, siden i *Sottrup*, død i Ullerup 1809. Sønnen *Mathias Wied* (født i Tandslet 1744) lærte Haandværket hjemme, kom i Forbindelse med Brødre-menigheden i Sønderborg, Stepping og Flensborg, blev 1774 Urmager i *Christiansfeld* — hvor der endnu staar adskillige smukke Standure fra hans Værksted. 1782 rejste han som Missionær til Vestindien, hvorfra han først vendte hjem 43 Aar senere. „Han var lige dygtig til Haandens som Aandens Gerning.“ Hans Broder *Hans Wied*, som ogsaa var Urmager, kom 1780 som Svend til Herrnhut, hvor han ogsaa lærte Guldsmedehaandværket, traadte i 1786 i Menighedens Tjeneste og blev i 1790 sendt til Surinam. 1810 kaldtes han tilbage, blev Medlem af Unitets-Ældste-Konferancen (Brødre-menighedens øverste Ledelse) i Herrnhut. Død som Biskop 1844. En tredie Broder, *Jens Wied*, blev Urmager i Aabenraa, død 1832. *Christian Wied* fortsatte Slægtens Værksted i *Sottrup*, blev vistnok siden Urmager i Sønderborg. *Mathæus Wied* i *Aabenraa* (Søn af Jens Wied) død 1857, er den sidste af Slægten i Sønderjylland, som har været Urmager.

Sammen med Green og Wied maa endnu nævnes *N. Hohwü* i *Graasten* (Slutningen af 18. Aarh.), fra hans Værksted er ogsaa udgaaet ypperlige Ting. Et meget smukt og kunstfærdigt Standur med indbygget Spilleværk (1790) har hele to Sæt Melodier. Skiftevis spilles:

I.	II.
1. Marsch af Høstgildet	1. Marsch
2. Romance af Høstgildet	2. Arie „Bør jeg paa“
3. Arie Allegro	3. Allemande
4. Arie „Seht den Himmel“	4. Arie „Es jubelten“
5. March	5. Françoise
6. Wer nur den lieben Gott (lässt walten)	6. Arie „Holde gütige“
7. Choral: Was Gott thut, das ist wohlgetan	7. Choral „Mache dich“
8. Choral: Nun danket alle Gott.	8. Choral „In allen meinen Thaten“.

Oversigt over nordslesvigske Urmagere, som selv har tilvirket Standure.

- Anders, Friedrich, c. 1750. Vistnok Vesteregnet.
 Asmussen, J. C., dateret 1795. Strandelhjørn, Bevtoft Sogn.
 Backman, Christian, c. 1775—c. 1800. Uge.
 Backman, Peter Chr., før og efter 1800. Uge
 Backman, Peter, indtil 1795, Rovbjerg, Østerløgum Sogn.
 Bertelsen, Niels, 1. Halvdel af 18. Aarh. Haderslev.

Til hans Specialitet hørte at lave Spilleure: 1. Klokkespil, 2. Harpe-

spil, hvor Hamrene slog paa Metalstrengene, 3. Piber og Fløjter. Se-
 nere skal han ogsaa have solgt fabrikslavede Spilleværker.
 Bleichen, H. H., ca. 1800. „a Ballum.“
 Bleshøj, sidst i 18. Aarh. Egen.
 Boysen, Sønnik, c. 1770'erne. Møgeltønder.
 Emmerleff, Hans, efter 1800. Døstrup.
 Green, Peter, † 1795, 89 Aar.
 Green, William, † 1817, 83 Aar.
 Green, Jonathan, † 1812.
 Green, Jakob, † 1847.
 Hansen, Hans, dat. 1772. Ballum.
 Hansen, Søren, c. 1770. Ballum.
 Hansen, P., 18. Aarh. „Synder Seiersle“, Emmerlev S.
 Hartmann, Joch. Hinr., 18. Aarh. Haderslev.
 Hohwü, N., 18. Aarh. Graasten.
 Ifversen, Marten, 1. Halvdel af 18. Aarh. „aus dem Lügumkloster-
 schèn.“
 Jensen, Greis, 1 Halvdel af 19 Aarh. Emmerlev.
 Jensen H., c. 1750—60. Ballum—Husum.
 Jensen, Jens og Laue, 19. Aarh. Stevelt, Øsby S.
 Johannsen, Jep }
 Johannsen, Jes } Kosmosdam. 1756—c. 1850.
 Johannsen, C. }
 Kaed Man, Jürgen (senere ogsaa Kaadtman), 18. Aarh. Haderslev*).
 Lassen, Chr., Sønderborg.
 Lorentzen, Peter, dat. 1760. Emmerlev.
 ??? Lorentzen, Kosmosdam.
 Lüderitz, J. C., 18. Aarh. Christiansfeld. * 1742 i Fürth ved Nürnberg.
 Kom 1773 til Christiansfeld. † 1822.
 Mikkelsen, 18. Aarh. Emmerlev.
 Müller, c. 1800. Brb. (Bredebro?)
 Nikolaysen, Nic., 18. Aarh. Mommark.
 Oksen, Niels, dat. 1743. ?
 Olander, Johan, dat. 1768. Jels.
 Petersen, 1765. Agerskov.
 Petersen, J.
 Petersen, P., Skærbæk.
 Schmidt, M. F., Oksbøl.
 Schmidt, Peter Hansen, efter 1800. Haderslev (f. i Emmerlev).
 Sønnichsen, Nis, c. 1775. Møgeltønder.
 Sørensen, Rs., c. 1760. Haderslev.
 Tønder, A. (ogsaa undertiden Anders Nielsen Tønder) Vesterbæk,

Roager S., senere maaske i Vodder, han skænkede 1771 Vodder Kirke et Ur.

Tygesen, Hans, 18. Aarh. Drenghed, Skærbæk.

Wied, Mads

Wied, Matthias

Wied, Jens

Wied, Mathæus

Wied, Chr.

} se foran

Winterberg, P. C., 19. Aarh. Haderslev. Han solgte siden importerede Bornholmere.

Wolffenberg, Hans, 1770, 1771*). Haderslev, født i Tønder 1713, død i Haderslev 1786.

Wolffenberg, Matthias Detlef, Urmager og Organist i Haderslev.

Wollertsen, Sønderborg.

Wollertsen, Søren P., Urmager, dat. 1748. Ballum.

Endelig kan nævnes et ejendommeligt Ur, som Pastor *Wettche* i Starup (Sognepræst i Starup 1774—1820) har konstrueret og selv udført (Højde 2,10 Urkasse 0,56 bred, fint forarbejdet Urkasse af Nødetræ, 8-Dages Værk. Viser Tid, Dato og Maane). Maleri øverst af Haderslev Fjord set fra Starup Præstegaard ned mod Starup Kirke, Maanens Op- og Nedgang i Horizonten. Uret stod før Kirkerestaurationen i Starup Kirke, men er nu forsvundet. (Formodentlig solgt).**).

* * *

Det er vanskeligt at nævne Tal. Men regner man med, at fra hver Mesters Værksted er udgaaet 500 Klokker — en Del har sikkert lavet langt flere, da Mesteren jo oftest ikke var ene om Arbejdet — kommer man op imod de 30.000. Et imponerende Tal! En stor Del af dem er dog sikkert blevet eksporteret til andre Landsdele og Lande. Man ved f. Eks. med Sikkerhed, at Green'erne har eksporteret Klokker til København.

De sønderjydske Urmagere har ogsaa givet Arbejde til mange Sned-

* Smukt ur, lavet af Lau, i Hertug Hans Hospitalets Anneks, Haderslev.

** I Grarup Kirkebogs Dødsregister, staar under 4. December 1768: Paul Christensen Heisager, ein guter Mechanicus als bey Mühlen, Uhren, Zimmern. Bleydecken, Giessen p. p. 76 Jahre alt.

Om *Wettche*, Sognepræst i Starup, skriver Pastor Lautrup i Haderslev: Alte und neue Schilderungen der Geistlichkeit in der Stadt u. im Ampte Hadersleben: Sein Vater war Schmied auf Fühnen, und der Sohn blieb Zeitlebens ein guter Schmied auch machte er sehr gute Uhren.

Durch seine Frau, die Tochter eines adeligen Pastoren (von Saldern) wurde er äusserlich sehr vornehm. Für die Bauern predigte er sehr angenehm, denn seine Stimme war die eines Generals.

kere (Snedkerarbejdet er her et Afsnit for sig; jævnfør de mange pragtfulde Urkasser) Smede, Malere og Ciceléer: Denne Hjemmeindustri har givet mange det daglige Brød og baaret Landsdelens Navn vidt ud.

* * *

De gamle Mestres Arbejde med Tidsmaalere og -delere i Sekunder og Timer, Dage og Aar fik dem, naturligt nok, til at tænke mere over Tiden og Tidens Gang, end Godtfolk ellers plejer. HORA RUIT satte Peter Backman paa sine Klokker. At Tiden iler, var den Visdom, han havde lært. Et Menneskeliv er kun kort.

„Mein Schritt ist weder weit noch breit,
und folget doch der schnellen Zeit“. (1788).

Ja, den hastigt ilende Tid. Tiden er derfor kostbar, den skal bruges!

Op, op tiden alt har slagen
og se, nu skiner dagen.

Skrev Joh. Olander, Jels, paa et Ur 1768. — Brug Tiden! Den Tid der er spildt, faar man aldrig tilbage! Saalænge Mennesker har været til, har de ældre indprentet Ungdommen disse Leveregler. Uret indskærpede og understregede dem, og gav dem ofte en kristelig Tone for derved at løfte Sandheden op over den blotte menneskelige Livsvisdoms spinkle Tale. Og glemmer Mennesket end Døden, saa glemmer Døden ikke Mennesket. MEMENTO MORI! (en meget almindelig Indskrift paa de gamle Klokker). Betænk Enden! Husk, du skal dø! eller hvordan man nu vil oversætte det. Livets Usikkerhed, alle Tings Forgængelighed, Tanken om Evigheden fik de gamle til at se ud over Tidens og Rummets snævre Grænser, derfor kan de gamle Klokkeindskrifter ogsaa være direkte forkyndende:

Hør Klokken slaar
og Tiden gaar,
thi Glasset fast Maa Rinde.
Hielp og O Gud
at Dødsens Bud
Maa os i Tanke minde.

1755. Sv. Damgaard (Haderslev-Egnen).

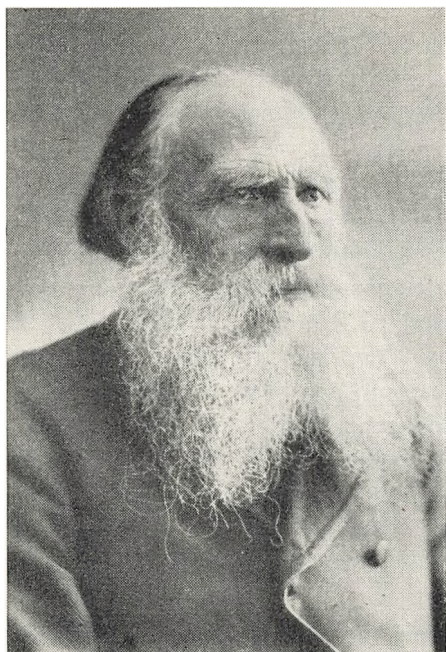
Og Spilleurets Klokke-toner lød i Hjemmets Stuer i Glæde og Travlhed. En munter Arie gør Sindet glad. Romancens blide Melodier vugger Hjertet ind. Aria Allegro! Hurtigt Tempo. March! Der er dog et Allegro, som hører op af sig selv. Vi naar et Stade, hvor man ikke mere siger: Kom nu, kom! Men: Tøv lidt, at jeg kan komme med.

Hvem er saa lykkelig at eje et gammelt Spilleur, kender disse Tan-

ker, som udløses, mens Timerne gaar og Aarene fyver af Sted. Tonerne lejrer sig i vor Bevidsthed og er med til at sætte Skik paa vore Tanker. Og saa Korallerne! I en søvnløs Nattetime, naar Bekymringerne lejrer sig om et Menneske, lyder det gennem Huset: Hvo ikkun lader Herren raade den gamle Klokke blander sig i Samtalen. Da en gammel Kone blev begravet, og Liget førtes ud af Huset, begyndte Klokken, mens Døren aabnedes for Kisten, at spille den gamles Yndlings-Koral og blev ved med at spille, indtil Kisten var baaret ud. Den vilde vise hende den sidste Ære, sige hende en Tak, følge hende saa langt, den kunde. Den gode gamle Tjener, som fra sit Hjørne i Stuen havde fulgt de skiftende Slægter fra Vuggen til Graven og overlevet dem alle.

Min gamle Klokke! Du har nu slaaet Takten til alt, hvad vi har oplevet i 6 Generationer. Din taktfaste rolige Gang har fulgt mig fra Barndommens Dage, som den har lydt for mine Fædre. Uanfægtet af Verdens Gang og skiftende Kaar har du støt og trofast udført din Tjeneste, altid punktligt afleveret din Besked, aldrig træt eller uoplagt.

I Kærlighed til de gamle slesvigske Klokker og i Beundring for Mestrenes Arbejde er disse Linier skrevet.

Mads Jensens Selvbiografi

Jeg er født den 16. juni 1839 i Asperup Sogn paa Fyn. Mine Forældre tilhørte den fynske religiøse Vækkelse, de flyttede allerede fra Fyn 1841 og købte en Bondegaard i Agrtrup, Bjært Sogn østen for Kolding, men flyttede allerede derfra 1847 til Mejlby, Lintrup Sogn, en Milvesten for Rødding, men allerede 1849 døde min Fader. Moder sad saa Enke og drev Gaarden indtil 1865, da en ældre Broder overtog Gaarden. Min Fader var en stille, alvorlig arbejdsom Mand, der nedstammede fra en gammel Bondeslægt paa Nordfyn. Min Moder var en stærk religiøs Natur, en rigt begavet Kvinde af adelig Byrd, et Par Slægtled tilbage nedstammede hun fra en Herregaard „Tybrind“ i det nordvestlige Fyn. Da Fader døde 1849 i Krigsaarene, var vi seks uforsørgede Børn (den ældste af os 15 Aar), Gaarden var nylig købt og der hvilede en ikke ubetydelig Gjæld og en større Aftægt paa Gaarden. Alligevel tog min Moder Gerningen op med Gaardens Drift, og den eneste Arbejdskraft var vi Børn. Ikke alene blev Gaarden drevet, men min Faders Plan om Gaardens Drift blev gennemført. Da Krigsaarene var overstaet først i 50, toges der for Alvor fat både med Mergling og Brak, der ved den Tid og paa den Egn næsten ikke var kjendt, og Gaarden kom til at bære store Afgrøder. Moder styrede og arbejdede baade i Hjem og Mark og vi Børn blev ikke skaanet. Men samtidig med det strenge Arbejde sørgede hun for at vi fik saa gode Skolekundskaber som muligt, hun betalte ekstra for os Børn for at

faa os i Degneskolen i Lintrup. Skolen i Mejlby var paa den Tid en Biskole, hvor en Bondekarl om Vinteren holdt Skole. Fra min Konfirmation og indtil 1865, da min Broder overtog Gaarden, tjente jeg flere Steder som Bondekarl og dels bestyrede jeg Gaarden hjemme, naar min ældre Broder var ude.

Min kæreste Tidsfordriv i ledige Timer var Læsning, hvorfor min Moder kaldte mig en Læsehest. Det var ikke Romaner eller anden Morskabslæsning, der tiltalte mig, men historisk Læsning, baade Verdens- og Kirkehistorie, Levnedsskildringer og særlig geografiske Skildringer, og da vi ikke havde saa langt til Rødding Højskole, var der stadig Adgang til at faa god Læsning. Men da Schrøder og Svejstrup i 1861 og 62 kom til Rødding, fik først min aandelige Trang Mættelse, dels ved Svejstrups aandrige Prædikener i Kirken og især ved hans bibelhistoriske Fortællinger paa Højskolen, ved de offentlige Møder og ved Schrøders og Nutzhorns historiske Foredrag, det var en rig Tid, hvor der blev saaet en Ordets Sæd i mange Unge, baade Mænd og Kvinder, der spores den Dag i Dag — ikke alene paa den Egn, men spredt ud over hele Nordslesvig.

Men saa kom det sørgelige Aar 1864 med sin indgribende Forstyrrelse paa alle Omraader, dog ikke mindst paa det aandelige Livs Omraader, hvor Præster og andre Embedsmænd i hundredvis maatte forlade Landet. Da vaagnede den Tanke saa stærkt hos mig: at hjælpe lidt til, især paa det religiøse Omraade, for at alt ikke skulde forsumpe. I den nærmeste Omkreds begyndte jeg saa at holde gudelige Forsamlinger, og i 1868, da „Kirkelig Forening til Guds Riges Fremme“ blev oprettet med Pastor Grove-Rasmussen som Formand, blev jeg af den udsendt som Missionær og arbejdede i dens Tjeneste, til denne Forening blev opløst, da baade Grove-Rasmussen og Pastor Johansen, som begge var med i Bestyrelsen, maatte rejse herfra. Fra den Tid stammer min første Bog: „Bruden og Brudgommen“, syv Taler over Højsangen. I 1869 giftede jeg mig med Bodil Marie Pors fra Oxenvad, der trofast igjennem gode og onde Dage har fulgt mig med fælles Livssyn, og i Foraaret 1870 flyttede vi og bosatte os i Jægerup, hvor vi havde kjøbt en lille Ejendom til 2 Køer. Da jeg paa den Tid rejste saa meget og kun var lidt hjemme, syntes vi, den passede os bedst, men dog var den for lille, og i Stedet for at faa den udvidet, lærte jeg hos en Morbroder af min Hustru Rebslagerhaandværket, saa var der altid nok at tage Vare paa, naar jeg kom hjem, og til Tider kunde der ogsaa benyttes fremmed Hjælp. Men allerede 1872 opløstes Kirkelig Forening, og derved gav det for mig en Forstyrrelse. I enkelte Kredse blev jeg ved at holde kirkelige Maanedsmøder igjennem en lang Aarrække, indtil vi 1890 fik Frimenigheden dannet her i Haderslev. Men samtidig med, at min

Virksomhed afbrødes, forstørrede vi vor Ejendom ikke ubetydeligt, dels ved Kjøb af Jord og dels ved en større Forpagtning, tog saa for Alvor fat paa Landbruget, især kastede jeg mig over Roedyrkningen og uddannede en hel Del unge Mænd som Roedyrkere, dog ikke allene Roedyrkningen optog mit Arbejde, men samtidig blev der gjort Gjødningforsøg, Planteavlfsforsøg og Fedningsforsøg med Roer og Oliekager. Jeg baade talte og skrev om den Sag, saa baade Roeavlens og Fedning med Roer her i Nordslesvig har fra først af sit Udspring fra denne Virksomhed, det gav saa Anledning til, at min Bog: „Praktisk Vejledning“ i Roedyrkning udkom i 1881. Min Virksomhed for Roedyrkningen ledede Tanken hen paa Frøavlens, og for at faa opsamlet, hvad der var af Frøavl, fik jeg af de danske Landboforeninger en lille Understøttelse i 2 Aar, og ved Hjælp af et personligt Tilskud rejste jeg i 2 Somre, 1881 og 82 i 5 Uger hver Sommer og gennemkrydsede baade Jylland og Øerne for at opsamle Erfaringer om Frøavl, Roedyrkning og alt, hvad der angik Landbruget i sin Helhed. Og allerede 1882 d. 21. Marts dannedes „Nordslesvigsk Frøavlerforening“, hvor jeg blev valgt som Formand. Den har haft en indgribende Betydning ikke allene for Nordslesvig, men ogsaa for vort Moderland, der har i den været avlet en Masse Frø i en lang Aarrække. To Gange har den haft Frø udstillet paa større internationale Udstillinger i Breslau og i Trondhjem og begge Steder faaet den store Sølvmedalje første Præmie. I Vinteren 1882 og 83 skrev jeg mine „Landsøkonomiske Rejseerindringer“ til Bladet „Dannevirke“, der senere udkom i Bogform, samme Vinter udkom „Praktisk Vejledning i Frøavl“.

Sammen med min Virksomhed paa Landbrugets Omraade havde jeg dog ogsaa Tid til at deltage i vor indre politiske Udvikling og i Kampen udadtil imod Tyskeriet. Saadan kom jeg i en vældig Bladfejde med en del tyske Præster 1879 om dansk Salmeliteratur, der af nogle tyske Præster blev baade angrebet og haanet. Den Kamp vakte saa betydelig en Opsigt, at den gav Stødet til, at vi her i Nordslesvig fik en egen ny Salmebog; Kampen blev afsluttet med, at jeg skrev en Række Artikler til Bladet „Dannevirke“: „En lille Pennetegning af den danske (nordiske) Menigheds kristelige og folkelige Livssyn“, der ogsaa udkom i Bogform.

Nu fulgte der en længere Aarække, hvor særlig det landøkonomiske stærkt optog min Virksomhed dels Frøavlens og Gjødningsspørgsmaalet og Forsøg med de forskjellige Kulturplanter; men samtidig udviklede der sig af denne Virksomhed en ikke saa lille Konsulent-Virksomhed paa Landbrugets Omraade, der er de Aar, hvor jeg har maattet besvare over 200 Forespørgsler i Breve — foruden de mange personlige Forespørgsler og Foredrag; i de Aaringer fik vi og-

saa oprettet Frøkontoret i Aabenraa, Fællesudsalg af hjemmeavlet Frø.

Men Spørgsmaalet om Frimenighedssagen laa mig stadig stærkt paa Sinde og forberededes baade ved personlig Samtale og ved stadig at føre den Sag frem i Dagspressen, og i 1894 lykkedes det at faa Frimenighedskredsen dannet her i Haderslev og faa Pastor Thomsen, der dengang var Præst i Amerika, kaldet som Præst for Menigheden.

I 1899 brød vi op fra Jægerup. Den førnævnte Forpagtningstid var udløben. Vi solgte saa Ejendommen og flyttede til Haderslev, dels for at være i Menighedskredsen, men ogsaa for at være nær ved Kirken, i Jægerup havde vi ca. 3 Mil til Rødding Frimenighedskirke, som vi tilhørte fra Menigheden blev dannet; men da baade min Hustru og jeg nu var oppe i Alderen ved de 60 Aar, var det ogsaa ved den Tid, at der maatte tages Bestemmelse for den kommende Alderdom, og da Aftægt altid har været min og min Hustrus Rædsel, kunde vi nu indordne os ved Hjælp af Rebslagerhaandværket, saaledes at vi kunde ernære os selv og bo selvstændig uden at blive rangeret ud, som det desværre ofte sker for ældre Folk.

Men saa var der ogsaa en anden Ting, der skulde gøres; den lange Aarrække af Erfaringer og de mange Forsøg paa Optegnelser burde, syntes jeg, ikke smuldre hen, uden at de kunde komme frem for Offentligheden. Allerede 1900 udkom min „Haandbog for Landmænd“, 1902 „Kortfattet praktisk Gjødningslære samt Vejledning i Dyrkning af kvælstofsamlende Planter“, 1903 „Plantens Ernæring“, Uddrag af Foredrag fra 1902 og 1903 og 1906 „Hornkvægets Ernæring og Pleje.“

At den nordslesvigske Landbostand har paaskønnet det Arbejde, der er gjort, har de vist ved forskellige Lejligheder; ved Frøavlereforeningens Generalforsamling d. 29. September 1891 overrakte mig et kostbart Sølvservice med Indskrift „Fra nordslesvigske Frøavlere med Tak for udvist Virksomhed“, og ved Frøavlereforeningens 25aarige Jubilæumsfest den 21. Marts 1907 overrakte mig en kostbar Sølvkande med Indskrift fra nordslesvigske Landmænd „Tak for trofast Arbejde.“

I vort Ægteskab har vi haft 8 Børn: 3 Drengene og 5 Piger; deraf døde 2 Drengene som Børn. Vor ældste Datter er gift med Gdr. Falle Lildholdt i Løjt, den næstældste er gift med Gdr. Peter Moos, Nybøl, den tredie-ældste har været Sygeplejerske i en lang Aarrække paa Sundeved, den fjerde er gift med en Gaardmand i Egense paa Fyn og den yngste er hjemme; den eneste levende Søn er ogsaa ugift og har Tornumgaard i Lintrup Sogn.

Graasten Andelsslagteri

A-S FAXE KALKBRUD
Frederiksholmens Kanal 16 Telefon Central 9123
JORDBRUGSKALK
97 pCt. kulsur Kalk i Varen, som den leveres
ca. 100 pCt. passerer 1 mm Sigte

MORSØ STØBEGODS

AKTIESELSKABET

N. A. Christensen & Co.

Kongelig Hofleverander
NYKØBING MORS

Tønder Landmandsbank ^{A/s}

Kontorer i Tønder - Skærbæk - Ballum - Brede - Brøns
Bylderup Bov - Frifelt - Højer - Tinglev - Visby

DANSK MÅSKINOPLAG ^{A/S}

(Jørgen M. Hansen)

Aabenraa Telf. 2044

Østvendssysel Andelssvineslagteri

Sæby

Telefon 80 (3 linier)

Læs

Dannevirke

Sønderjyllands ældste Blad

Paasch & Larsen, Petersen

Aktieselskab

HORSENS Telefoner: 207 — 807 — 808

^{A/s} Chr. H. Nielsen jun., Hjørring

— Forretningen grundlagt 1874 —

Korn - Foderstoffer - Kunstgødning - Kul m. m.

HORSENS HAVN

- ◆ Mange moderne Stykgodskraner.
- ◆ 7,00 m Vanddybde.
- ◆ Havnen kan besejles Dag og Nat.
- ◆ Store Arealer ved Kaj og Jernbanespor ledige til Udleje.

—●—
Tegn
abonnement
på
Sønderjysk
månedsskrift
—●—

H. C. Hansen

Trikotagefabrik

Ikast

Telefon 21

Jydsk Grundejerkreditforening

Herning

Udlaan ca. 300 mill. kr.

Reserver ca. 14 mill. kr.

*Støt de
sønderjydske Indsamlinger*

Støt
Annoncørerne